

SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY

Spielenberg rózsája

A mécses lángja mozdulatlan, de a kályhában és az olvasztókemencében pislákoló tűz rebbenő árnyakat vet a műhely homályban úszó falaira, a lombikokra, tégelyekre, üstökre és fogókra, a boltozat alatt függő, kitömött aligátorra.

Samuel Spielenberg a karosszékében ül, íróasztalán nyitott, bőrkötésű könyvek, tintatartó, lúdtoll és papír. A doktor nem dolgozik, állát öklére támasztja, szeme csukva. Valakit vár.

Lőcse. Tél. 1638-at írnak a városi évkönyvek. Éjszaka van. Odakünn sűrű pelyhekben hull a hó. A legkisebb nesz sem hallatszik, aztán a Szent Jakab plébánia-templom órája éjfelet kongat: ...tíz... tizenegy... tizenkettő... A bronz barna baritonja komoran reszket a háztetők felett, mint egy sóhaj, ami ősi emlékeket visszhangoz... Amikor elenyészik, zörgetnek az ajtón. Spielenberg kinyitja a szemét. Nem szól, kései vendégét nem invitálja beljebb, egymásba fonja ujjait, figyel. Vasalt ajtó nyírkordul, csigalépcső recseg, lebernyeges alak árnya bontakozik ki a homályból. Vállán, kapucniján máris olvad a hó. Arcát akkor sem látjuk, amikor balját kihúzza a malaclopó alól, és a bő csuklyát hátraveti.

– Hívtál.

Spielenberg kiegyenesedik ültében. Előrehajol. A mécsesért nyúl. Úgy fordítja, hogy fénye a jövevényre hulljon.

– Nem ismerlek. Találkoztunk már?

Az idegen elmosolyodik

– Én ismerlek – mondja, és Spielenberg, mint egy kisgyerek, akit rosszaságon kaptak, elszégyelli magát. Nem tudja eldönteni, hogy vendége idős ember, aki fiatalos, vagy olyan ifjú, aki sokat látott már. Kétségeit elhessenti. Hátradől.

– Hoztál nekem valamit?

Az idegen a felleghajtó alá nyúl, és amikor kezét kihúzza, markában bőrzacsó, benne körmöci aranyak csörrennek. Az asztalra dobná, de most Spielenberg mosolyog: a mozdulat félúton megáll.

– Egyezkedésünknek ezt a stádiumát átugorhatjuk – mondja a doktor. – Mid van még?

Az idegen eltünteti a zsákocskát, közelebb lép, és lebernyege alól, mintha tojás-héjfalú, holdfénymázás Ming porcelán volna, óvatosan kiemel valamit, és Spielenberg felé nyújtja. Egy szál rózsza. Friss és üde, vörös szirmán a mécses lángja harmat kristálycsöppjén szikrázik fel.

– Mi ez – kérdezi a doktor gyanakodva.

– A bizonyosság, amire ácsingózol. Amit kimondatlanul is kértél.

– Egy rózsza?

– Az. De milyen rózsza?

A doktor előrehajol, az asztalra támaszkodik, nézi a virágot, de nem nyúl érte. Valami derengni kezd, a tekintete elréved, aztán az idegenre mered.

– Az nem lehet – suttogja.

– Itt van – mondja az idegen. – Elhoztam neked.

Spienberg nem hisz a szemének. Tél van, igazi szepesi tél. Csikorgó hó, farkasordító hideg. A rózsza vöröse szinte kihívó, ferdén metszett szárán friss nedv csöppje hasasul... Képtelenség, tiltakozik az értelem, a tudósi tapasztalat. De! ... A doktor Wittenbergában folytatott teológiai és orvosi tanulmányokat, majd Bázeli nevezetese orvosi karán szerzett oklevelet, ahol néhány emberöltővel korábban a *Machina Mundi*, az isteni világ-gépezet avatott ismerője, Paracelsus tanított. Spienberg doktor emlékezetében felidéződik a legenda, amit akkoriban hallott. Egy rózsáról, melyet a mesterek mestere tűzben elhamvasztott, aztán hamujából újra életre keltett.

– Paracelsus rózsája.

– Igen. Ahogy minden rózsza az.

– Akkor hát igaz?

– Látod.

– Igaz, hogy semmi nem múlik el? Hogy minden mindennel összefügg? Hogy ami egyszer volt, az mindig létezik? Ami megtörtént, az nem múlt el, hanem újra és újra megtörténik? Hogy nincs múlt és nincs jövő? Csak az örök és végtelen jelen létezik?

– Fogd. A tied.

A doktor vonakodva nyúl a virágért.

– Paracelsus rózsája – suttogja áhítattal, ám az idegen figyelmezteti.

– Nem. Most már a tied. Spienberg rózsája. De csak ha elhiszed.

A doktor orrcimpája kitágul, mintha szellő libbentene felé könnyű tavaszi illatot, és három ujjával megfogja a rózsza szárát. Szemében a felismerés szikrái gyúlnak. Ez hát a bölcsék köve. Amiért képes lett volna átkelni sivatagokon, amiért csillagok útvesztőjére függesztett szemmel botorkált. Miközben mindvégig itt volt előtte. Mellette. A keze ügyében.

– Istenem, milyen egyszerű – motyogja gyerekes, tiszta örömmel, és felpillant, hogy megvilágosodását megossa az ismeretlennel, aki elhozta neki a tudás rózsáját. De már senki sincs rajta kívül a műhelyben. Egyedül van, a legkisebb nesz sem halatszik, odakünn sűrű pelyhekben hull a hó. A templom órája kongatni kezd: ... egy... kettő... három... A hang tétován reszket a havas tetők felett, mint egy sóhaj, ami ősi emlékeket visszhangoz. A doktor számolja az ütéseket – ...tíz... tizenegy... tizenkettő... –, és amikor az utolsó is elenyészik, a kezében tartott, hervadó rózsára néz.

Aldrovandi elefántja

A kígyókról és sárkányokról érkező Ulysses Aldrovandi egy kevésbé ismert munkájának címe *Monstrorum historia*, vagyis Torzszülöttek története. (Saját bevallása szerint a szerző nem szörnyszülött értelemben használja a kifejezést, ami képtelen állítás, hiszen a szó legtolakodóbb jelentése igenis a szörnyeteg.) Aldrovandi ebben a könyvében beszámol róla, hogy 1565-ben Magyarországon egy elefántfejű ember született. Egy tizenkét évvel későbbi esetet is említ Budáról, ahol viszont egy másik ember négy karral, hosszú, szőrös szamárfüllel, gyapjas, patás ökörlábakkal és két hatalmas szárnyal áldott vagy vert meg az ég. Aldrovandi műve több mint harminc évvel a szerző halála után, 1642-ben jelent meg Bolognában, Bartholomaeus Ambrosinus szerkesztésében. A botanikus-zoológust érdekelte az orvoslás és az ásványtan is, szenvedélyes könyvgyűjtő volt, lelkesen boncolt, tojásokat világitott át, szabad idejében botanikus kerteket és múzeumokat alapított. Nagy levelező volt, magyarországi híreinek egy részét egykori tanítványa és barátja, a nála csak hét évvel fiatalabb Balsarati Vitus János, a sárospataki református kollégium későbbi rektora szállította neki.

Balsarati életét elég jól ismerjük, mert sógora, egyetlen életben maradt rokona, nővére férje, Szikszai Fabricius Balázs a halotti beszédében szépen összefoglalta azt. Ezek szerint Johannes Vitus Balsaratius maga is természettudományokkal és orvoslással foglalkozott, legfontosabb magyar nyelven írt műve elveszett, csak a címét ismerjük: *A magyar chirurgia, azaz a seb gyógyításának mesterségiről írt négy könyvek*. Csoda, hogy a szerző maga nem veszett el. Dombegyházán született 1529 tavaszán, és még ugyanazon a nyáron, amikor a nándorfehérvári Jahja-pasa-oglu Bali bég megtámadta a Maros és Körös folyók közti termékeny alföldi vidéket, elveszítette apját és anyját is, akiket rabszolgaságba hurcoltak. A kirabolt és felgyújtott udvarház lángokban állt már, amikor a török martalócok egyike kimentette az ordító csecsemőt, és az udvaron, a kút melletti itató-vályúba fektette. (Egy másik verzió szerint bölcsőstől ragadta fel, majd a fabölcsőt ráborította, ez mentette meg a pulya életét.) Egy kései, érzelmes kommentátor az „emberséges török katona” kifejezést használja. Nem lehetetlen. De azért valószínűbb, hogy a török a magát mentette. „Enyém lesz ez a rúgkapáló ördögfióka – gondolhatta. – De nem most, hanem majd tíz év múlva. Amikor már jár, beszél, kiderül, hogy csinoska-e vagy erős, hárembe való vagy gályapadra. Addig azonban etesse, ruházza, nevelje más. Én, ha majd eljő az ideje, visszajövök érte.” Ha nem ő, akkor más.

Most három másik név. Az első Philipp Melanchton, maga is reformátor, Luther munkatársa, Wittenberg egyetemén az arisztotelészi bölcsélet, a görög nyelv és irodalom professzora. A második a barátja, Leonhard Fuchs (1501–1566), Tübingen híres profszora, akinek orvosi kézikönyvei egész Európában, nálunk is, keresettek voltak. A harmadik pedig az ő barátja, Conrad Gesner (1516–1565), a svájci Plinius, a bibliográfia atyja, akit az egyik modern tudománytörténész az 1500-as évek Google-keresőjének nevez. Ők hárman az összekötőkapocs Balsarati Vitus János és

a bolognai Ulysses Aldrovandi között. Mert a török számítása ezúttal nem jött be, a tűzből mentett, elárvult csecsemőnek gondos nevelőszülőket és gazdag patrónusokat rendelt az ég, így hát előbb Gyulafehérváron, Erdődön, Nagybányán, Sárospatakon tanult, 1549-től pedig a wittenbergi egyetem padjait koptatta. Kedvenc tárgyai a bölcsélet és teológia lettek volna – lehet, hogy csak azért, mert lelkes szerett volna lenni –, de a tanítványait nagy figyelemmel terelgető Melanchton más pályát képzel el neki. Alacsony termete miatt alkalmatlannak véli arra, hogy magával ragadja híveit, viszont észreveszi, hogy a természettudományok iránt feltűnő tehetsége mutatkozik. Balsarátit Melanchton keze alatt 1554-re a bölcsélet és a teológia doktora lett, ám azután – és éppen mentora tanácsára – előbb Svájcba, onnan az itáliai Padovába és Bolognába utazott.

Svájcban Conrad Gesner már várja őt. Gesner nem sokkal idősebb (ámbar tizenhárom év, ha jól élnek vele, ma sem kis idő, akkor pedig még több volt), de már elismert tudós. Úgy tartják, hogy ötkötetes nagy természetrajza, a *Historiae animalium* a modern zoológia kezdete. Nem finnyás, mindent felhasznál: ókori mondák, mítoszok, mesék és fabulák, fantasztikus történetek, középkori bestiáriumok, klasszikus és újabb utazók beszámolóí voltak a forrásai. Kortársai leginkább botanikusként tartották nagyra, holott ő maga csak két botanikai munkáját, az *Enchiridion historiae plantarum* címűt (1541), valamint a négy nyelvű *Catalogus plantarumot* (1542) adta ki. *Bibliotheca universalisa* (I-IV. 1545-1555) már az ötlet foganásának pillanatában halálra ítélt, mégis lenyűgöző kísérlet a minden emberi tudást magába foglaló, sosem létezett Egyetemes Könyvtár megalkotására. Munkája csak a Biblia nyelvein, vagyis a latinul, görögül vagy héberül író (és általa ismert) valaha élt összes szerző gyűjteménye akart lenni. Durván háromezer szerző és tizenötezer cím. (Ne feledjük, ő és kortársai joggal rettegettek attól, hogy Konstantinápoly és Buda után Bécs és Krakkó következik, a török nem áll meg, a mohamedán birodalom egyre nagyobb területeket hódít el a keresztény Európából, és a könyvek, a könyvtárak – miként a ninivei, az alexandriai, a pergamoni, vagy Mátyás budai Corvina Könyvtára – elpusztulnak.) *Mithridates de differentis linguis*, Mithridates avagy a nyelvek különbözőségéről című művében durván száz nyelvvél foglalkozik. Rólunk azt is tudja, hogy a Tanaisz (Don) forrásának messzi vidékén, egy másik Hungáriában barbár nyelvrokonaink élnek. Tudja, hogy van már magyar nyelvű bibliafordításunk, és némely tamaskodókkal szemben határozottan állítja, hogy minden nyelv alkalmas arra, hogy a művelt ember árnyaltan kifejezze magát általa.

Gesner Zürichben örömmel fogadja Balsarátit. Nem csak mert jók az ajánlói, meg mert protestáns, hanem azért is, mert magyar. Olyan korban járunk, amikor a hat faluval messzebből érkező is megbecsült vendég, mert érdekességekkel, újdonságokkal szolgál. Utazó, egyben hírhozó is, gyakran valóban levelek hozójavivője. És akkor itt ez a fiatal magyar, aki a harc, vér, üszök földjéről származik. A határvidékről, ahol a kereszt és a félhold öt emberöltőnél hosszabb ideje küzd. A nem vénnek való vidékről, ahol nem is vénülnek meg, hisz korán halnak az emberek. Akkoriban éppen híres természetrajza negyedik kötetén (Halak és csúszómászók) dol-

gozik. (A *Historiae animalium* öt kötete a négy lábúak, kétéltűek, madarak, halak és más vízi állatok, valamint a kígyók könyvei.) Ki is faggatja Balsarátit a magyarországi halfajtákról. (Műve majd 1558-ban jelenik meg, és abban nevét is közölve, korrekt módon hivatkozik forrására, a „fiatal magyarrá.”) Balsarátit, aki Gesner házában lakik, a munka ürügyén olykor rémtörténetekkel szórakoztatja mesterét. Például elmeséli neki egy esetet, midőn a Tiszából gigászi méretű harcsát halásztak ki, s a falánk ragadozó gyomrát felvágván abból egy emberi fej fordult ki, aztán egy jobb kar, melynek az ujjai is megvoltak, rajtuk három gyűrű. A környékbeliek – meséli Balsarátit nyomán Gesner – úgy megundorodtak a harcsától, ettől az édesvízi cápaként embert ragadozó haltól, hogy évekig nem ették a húsát.

Az esetet három évszázaddal később még a „Nagy Brehm” is felelegeti: „Az öreg Gesnernek az az állítása, hogy a harcsa az embert sem kíméli, éppenséggel nem tartozik a mesék birodalmába, mivel több esetet ismerünk, amely megerősíti. Így Heckel és Kner említi, hogy Pozsonynál kifogtak egy harcsát, amelynek a gyomrában egy gyermekhulla maradványait találták meg. Gáti István azt mondja róla, hogy ahol megszokik, oly szemtelen, hogy a mosóasszonyok kezéből a ruhát kiráncigálja, a merítő edényt elharapja.” A Duna és a delta nagy kutatója, a román Grigore Antipa olyan esetet említ, midőn egy román halász bevezett csónakjával a Duna közepéig, mert ott akart fürödni, és lubickolás közben egy harcsa bekapta lábát. A halász hiába vergődött, rugdalt kétségbeesetten, többé nem szabadult: a nagyszájú szörnyeteggel együtt alámerült. Néhány nap múlva akadtak rá a két tetemre. A halász lába még mindig a harcsa szájában volt, mert a falánk rabló lenyelni képtelen volt, ám rengeteg visszahajló, tűhegyes foga miatt elengedni sem tudta áldozatát.”

Balsarátit Svájcból először Padovába utazott. Wittembergben csak az ókori klasszikus görög és latin szerzők nyomdokain haladva ismerkedhetett az orvoslással, mert ott az arab tudósok eredményeiről nem vettek tudomást, az emberi hulla boncolását is csak kivételes esetben engedélyezték. Balsarátit ott tartózkodásának vége felé, 1554-ben például egy kivégzett nő tetemének felboncolására kapott és adott engedélyt az egyetem. Ugyanakkor Padovában mindennapos gyakorlat volt a kórházlátogatás, a betegségek és sérülések vizsgálata, a boncolás. Padova után Bologna következett, ahol 1558 augusztusában maga Ulysses Aldrovandi elnökölt az orvosi vizsgáján, melyet végül egyetlen fekete bab sem „szennyezett”. (A vizsgáztató grémium tagjai babokat potyogtattak a szavazóládába: a fehér bab azt jelentette, meggyőző volt a vizsgáló, a fekete azt, hogy nem.) Innen az ismeretség. Aztán Balsarátit Rómába megy, protestáns létére a pápa számos orvosainak egyike lesz, majd Perényi Gábor országbíró – ő volt a patrónusa, ő finanszírozta iskolái, utazásai és vizsgái költségeit – haza hívja udvari orvosának. A lobbanékony és féltékeny természetű nagyúr 1570-ben meghal, ám előtte – a rettenetes tollú krónikás, Forgách Ferenc kamarás állítása szerint – karddal kényszeríti orvosát, hogy saját és gyermekei életére esküdjön, hogy mérget kotyvaszt, és ura halála után azt beadja nálánál sokkal fiatalabb feleségének, a szép Országh Ilonának, nehogy más férfi ölelhesse a fiatal özvegyet.

Melanchton 1560-ban, hatvanhárom évesen, váltólázban (maláriában), Gesner 1565-ben, negyvenkilenc évesen, pestisben, Balsaráti 1575-ben, negyvenhat évesen, vérhasban halt meg. Ulysses Aldrovandi sokáig élt, nyolcvanhárom éves volt, amikor 1605. április utolsó napjaiban szélütés érte a *cabinet de curiosité*sében, a csodakamrájában, a felfuvalkodott ördöghalak, preparált tengeri sünök, kövült trogloditák közt, a kitömött krokodil alatt. Arról, hogy mikor halt meg a budai elefántfejű ember, nem szólnak a krónikák. Én pedig azon rágódom, hogy vajon Aldrovandi ormányosa nem embertesttel megvert elefánt volt-e.

Hain doktor sárkányai

1674 novemberében a nagyszebeni Fekete Sas patika gyógyszerháza, Georgius Vette beszámol egy román parasztról, aki állítólag megegetett egy odvas fában tanyázó sárkányt. A szebeni patikus érdeklődését Johannes Patersonius Hain írásai csigázták fel a szörnyetegek iránt. A Magyarországra települt porosz felcser levelei csak néhány évvel korábban, 1672-73-ban jelentek meg egy lipcsei orvosi- és természettudományi ritkaságokat közlő periodika hasábjain, és ezekben a Kárpátok barlangjainak sárkánymaradványairól számolt be.

A régi idők magyarországi sárkányai közül az elsőről Wolfgangus Lazius, I. Ferdinánd császár kirurgusa tudósít, aki sokat időzött Budán és Erdélyben is. 1551-ben megjelent könyvében beszámol egy kincsletről, melyre halászok bukkantak rá nyolc évvel azelőtt, Magyarország dél-erdélyi részében, a Sztrigy folyó völgyében. A kincset Kr. u. 100 körül, a római légiók támadása előtt rejtette el Decebal, a dák fejedelem hajdani erődített székvárosa, Sarmizegetusa mellett, egy patakmederbe süllyesztett rejtekkamrában. Miután Martinuzzi Fráter György váradi püspök rátette a kezét a kincsekre, egy viharos éjen a császári bérgyilkos, Castaldo vele is végzett, és amikor kifosztotta kastélyait, a sok érme és aranytárgy mellett egy súlyos arany sárkányfejet is talált, melyet elküldött császárnak. A kincset és a tudást őrző sárkány a kelta és szarmata uralkodók hatalmi jelvénye volt, ahogy a dákoké is.

Abu Hamid al-Garnáti al-Andaluszi személyesen is találkozott sárkánnyal Magyarországon. A muszlim hittérítő és távolsági kereskedő *Muribjában*, 1155-ben Bagdadban írt művében azt állítja, hogy kísérőivel kocogott, amikor egy fa lábánál észrevette. Hatalmas gyíkhoz hasonlított, de „*mintha rubintból készült volna, amelyen keresztül lehet látni*”. A tekintetében varázserő tündökölt, „*forgatta a fejét felénk, jobbra meg balra, de nem mozdult, és nem nagyon törődött velünk*”.

Károly Róbert 1326-ban lovagrendet alapított, melyet Szent Györgyről nevezett el. Zsigmond Sárkányrendje – a sárkány jelvényével felruházott lovagok társasága – 1408-as alapítólevelében az áll, hogy „az ős-sárkány híveinek”, a pogányoknak és eretnekeknek a kipusztítására hívták életre, és választották szimbólumául „a kereszt ősellenségét”, „a tekergőző sárkányt”. Várad a legnagyobb magyar lovag, Szent László

király városa volt, az 1300-as évek utolsó harmadában ott dolgoztak a Kolozsvári testvérek, az akkori Európa – és talán a földkerekség – legjobb szobrászai. Oda temetkezett Zsigmond, az utolsó magyar lovagkirály, és 1372-ben ott fogalmazta meg intelmét a sárkányölő Szent Györgyűk tervein dolgozó szobrászok számára a Pekinget járt ferences barát, Gregorius de Hungaria. *„Az sárkán teste legyen valós, miként az élő gyíkok és csúszómászó kélgyók teste. Az három alak – ló, lovas és hüllő-sárkán – legyen olyan, hogy aki nézi, lássa, nem három az, hanem egy, amint az koponyánk kemény csonthéjában rejtőző hüllő is mi vagyunk.”*

Az itáliai Lucera város püspöke élete utolsó két esztendejében egy erdélyi barlangból származó sárkánykoponyát tartott dolgozószobája íróasztalán. Ő az a Petrus Ransanus, aki 1488 és 1490 közt Nápoly budai követe és Mátyás történetírója volt, és aki azt állítja, hogy Erdélyben léteznek olyan barlangok, melyekben sok sárkánycsont található, amiket talán még az özönvíz sodort oda messzi tájakról. Ma már tudjuk, hogy a humanista püspök sárkánykoponyája a tízezer éve kihalt barlangi medvéé lehetett. Vagy egy sárkányé. A felsőkréta kori szárnyas őshüllőé, az *Eurazhdarcho Langendorfsensis* nevű röpködő gyíké. Vagy még inkább a *Balaur bondocé*, a zömök sárkányé, egy ragadozó dinoszauruszé, mely gyorsabb és erősebb volt unokatestvéréénél, a mongóliai Velociraptornál, és amelynek egyetlen ismert példányára mostanában bukkantak rá a dél-erdélyi Szászsebes környékén.

Kecskeméti Péter 1565-ben Kolozsváron megkezdett ötvöskönyvében úgy ír a birtoklóját minden bajtól megóvó sárkánykőről, mint ami a sárkány fejében terem, és csak úgy szerezhető meg, ha az álmában leölt állat fejéből vesszük ki, mert *„ha tusakodik az ember a sárkánnyal, és úgy öli meg”*, akkor a kő eltűnik. A szerző szerint mindazok, akik efféle kőhöz jutottak, úgy szereztek, *„hogy addig babonálták az sárkánt sok tudománnyal és aluvó szerszámmal, hogy úgy elalutt, hogy az embert meg nem érezte, és úgy vágták el az fejét”*.

Hain és Vette beszámolóit után, az 1700-as években a barlangok csöndjét felverte a sárkánycsont vadászok lármája. A sárkánycsont divattá vált, mindenki sárkánycsontot akart. Minden természetes üreg, beomlott pince, tátongó faodú, elhagyott kút sárkánybarlanggá lett. Sárkánykutak, sárkánylyukak, sárkánytanyák, sárkányrétek, sárkánycsorgók tűntek fel országszerte. A sárkányfog szerencsét hoz, örleménye minden kór gyógyszer. A patikus, ha ad magára, nem csak mirhát, fenyőmagot, koralltinktúrát, ürmöt és mákonyt, porrá tört igazgyöngyöt, orrszarvútülök- és múmiateubákot, de sárkányvért is tart a boltjában. Hain doktor maga is felvillanyozódott tudósításainak sikerén. Barlangokat térképezett fel, és egy lipói nemesre hivatkozva beszámolt róla, hogy Ungban eleven sárkányt láttak. Soká mégsem kutathatott, mert utolsó levele közlése után néhány héttel, midőn gyógynövényt gyűjtött a Kárpát hegyeiben, baleset érte. A mérgek királynője, Hekaté virága után ácsingózott éppen, amikor trombitagombával, tárkonnyal és apácakonttyal tömött tarisznyája meglódult a vállán, a doktor megcsúszott, legurult egy lejtőn, s harmadnapra meghalt.

És hogy mi lehetett a nagyszebeni patikus, Georgius Vette sárkánya, melyet a román jobbágyság az odvas fában elégetett? A paleopatológus Tasnádi Kubacska András

egy 1957-es tanulmányában azt írja, hogy egy nagy bagoly. Nekem jobban tetszenék azt hinnem, hogy ugyanaz a sárkánygyík lehetett, melyet a Kis-Homoród folyó környéki legenda hőse – egy Bethlen hadából hazafelé tartó székely harcos – az odúja elé halmozott ágak és gallyak tüzével próbált meg elemészteni.

Álmok Múzeuma

Egyszer régen azt álmodtam, hogy meghaltam, pontosabban visszakerültem valahová oda, ahonnan mindannyian jövünk, a születés előtti állapotba, és ott a túlvilági kalauzom elvitt az anyaboltba. Azt mondta, válasszak magamnak anyát. Milyen ma az anyakinálat, kérdezte, ahogy beléptünk az üzletbe. Eladónőket nem láttam, de éreztem a jelenlétüket. Zavarban voltam, mert nem kívántam volna őket megbántani, de én nem szerettem volna válogatni az anyák közt. Én a saját édesanyámat akartam. Máskor álomban valaki vérfürdőt rendezett a vérfürdőszobájában. Volt neki olyan. Álomban. Tegnap megnéztük Gulácsy Lajos életműkiállítását a Várban, és mára virradó éjjel egy kutyapofájú lényel álmodtam. Nem ismertem fel, ám amikor felébredtem, rögtön rájöttem, hogy nem lehet más, mint a lusta és torzonborz Tajkol Big, a kengyelfutó, akit a költő-piktór álmovárosában, Na'Conxypanban hozott létre a tar koponyájú, kénsárga szemű Hutterton doktor úr.

Hiszik, nem hiszik, az Álmok Múzeuma létezik. Sharon Sliwinski, a kanadai Nyugat-Ontario Egyetem Információs és Médiatudományi Tanszékének professzora alapította, aki nemrégiben kiadott egy könyvet – a címe: *Álmodni sötét időkben* –, melyben háborús vagy másféle erőszakot elszenvedett emberek, a gyarmatosítás, a fasizmus, a különféle diktatúrák áldozatai, tanárok, írók, katonák, ellenállók mesélnek az álmaikról.

Az álommúzeum megálmodója nem törődik azzal, hogy az álom valóság vagy hallucináció, hanem mesél. Gyűjti és elénk tárja az álmokat. Vagyis ugyanaz a célja, mint minden költőnek, írónak, lantosnak, mesemondónak. Sliwinski az álmot lehetőségnek tartja olyan dolgok megismerésére, amiket tudatosan képtelenek vagyunk megfogalmazni, és amiket az első fekete bőrű női Nobel-díjas író, Toni Morrison „kimondhatatlan dolgoknak” nevez. Az álomvilágba történő utazás egyszerre a szabadság és a történetmesélés varázslatos eszköze.

Több amerikai felmérés szerint illetlenség az álmainkkal traktálni másokat, hisz az álmok, éppen álomtermészetüknél fogva, nem elmesélhetők, csakis az álmodónak érdekesek. Az álomi élmények nem adhatók át, a helyszínek, baljós érzetek nem elevenednek meg, ezért a hallgatónak unalmasak. Én magam már csak azért sem oszthatom eme tévhitet, mert Álomvadász címen regényt szenteltem a témának. Néhány olvasóm a 19. századi álomgyűjtő tudós alakjában Jungot vélte felismerni, ami akár igaz is lehetne, mégsem az. A megszállott tudóst egyrészt a magyar őstörténetet kutató Vámbéry Ármin ihlette, másrészt a mitológiakutató lélekbúvár, Róheim Géza,

akit a New York-i rabbi búcsúztatott, ám akinek a koporsója a magyar nemzeti lobogóval volt letakarva, és akinek utolsó könyve Az álom kapui címen jelent meg 1952-ben. Meggyőződésem, hogy nincsenek unalmas álmok, csak rossz mesélők vannak.

Szeretem az álmokat, ám idegenkedem az álomfejtő sarlatánoktól. Mert az álomfejtés tudomány. Az álom jelképekben „beszél”. Az álom képei a legritkább esetben jelentik azt, aminek látszanak. Hiszen a signum significatum és a signum representativum közt köd van, mocsárvidék, éjszakai sötétség. A jelölő és a jelölt közti kapcsolat csak annak világos, aki képes tájékozódni a tudattalan vizein. A jel önmagában sehová sem mutat. A varázsló, a sámán, a boszorkány nem csak a jelet látja. A megszállott örült, a költő, a festő sem. Az alkotó, ha igazi alkotó, nem a felszín benyomásaiból, az égen futó felhőkből, hanem a mélyből táplálkozik. Látja a jel mögöttit. A mindent mindennel összekötő szálakat, ereket, ösvényeket. A jelképekben megfogalmazott üzenet jelentése mindig kézenfekvő, de a megfejtés gyakran mégsem egyszerű. Számos jungiánus úgy tartja, hogy az éber emberek többsége tompa és korlátolt. A tudata foglya. Lenyűgözik a természet törvényei, az éleltapasztalata, a vallása. Nem képes figyelmen kívül hagyni a tudását. Úgy csörömpöl a láncra, mint a gályarabé vagy az idomított medvéé. Az éber emberrel semmi igazán váratlan és meglepő nem történhet.

Mutatok néhányat az Álmodók Múzeumának raktári anyagából.

Kezdjük a híres *Chickadee-álm*mal, a hegyi varjú indiánok legendás főnökének, Plenty Coupsnak a prófétai álomlátásával. Sok Merész Tettnek már a nagypapája is álmodott, például azt, hogy unokája hosszú életű lesz, és sokat segít majd végveszélybe jutó népének. Ezért a nagyapa az Alaxchiihahush nevet adta neki, ami azt jelenti: sok haszon. Az édesanyja is álmodhatott, mert tőle a születésekor a Chiilaphuchiassaalesh nevet kapta a gyermek (aminek a jelentése: bika vágat a szélben). A *Chickadee-álm* nélkül nem biztos, hogy a varjú indiánoknak sikerült volna a telepésekkel és a kormánnyal kiegyezni, és az indián-indián, fehér-indián háborúkat túlélni. Alaxchiihahush még indián viszonylatban is gyermeknek számított, kilenc éves volt, amikor borzalmas vihar semmisítette meg az erdőt, amelyben álmában élt. Egyetlen fa maradt épségben, rajta egyetlen madárral: semmilyen más élőlény nem élte túl a pusztító vihart. A kismadár egy feketefejú cinege volt. Amikor a fiú beszámolt álmaról törzse véneinek, azok úgy értelmezték a jövendölést, hogy változtatniuk kell régi erényeiken. Nekik, az erős varjaknak, tanulniuk kell a gyöngye cinegétől. Eztán nem lesz elég erősnek, bátornak lenni, újabb erényekre lesz szükség a túléléshez. Amilyen például a csöndes megfigyelés, a számítás, az alkalmazkodás képessége.

A *Kísértetház-álm* huszonhét év börtöne alatt Nelson Mandela visszatérő rémálma volt. Szabadon engedik, ő meg gyalogol Johannesburgban, de a város üres, nem talál senkit, nincsenek emberek, se mozgó autók. Hosszú kutyagolás után megérkezik Orlando Westbe, ahol az otthonát is üresen találja. Ajtaja és ablakai tárva, de seholy lélek, seholy egyetlen hozzátartozója. A *Louvre-álm* Henry James borzasztó, üldözös története, melyben a párizsi múzeum felfoghatatlanul, megismerhetetlenül

gazdag tere nem más, mint az író saját tudattalanja. Alapja egy gyerekkori múzeumlátogatás. Élete „legfélelmetesebb, ám legcsodálatosabb rémálma” kapcsán később olyan rettegésről ír, ami „megfogalmazhatatlan és megírhatatlan, ugyanakkor számára életmentő energiával és azonnali gyógyulással, a legmélyebb és legtisztább önmegismeréssel szolgált”.

Végezetül Az *álmok harmadik birodalmáról*. Élt hajdanán Berlinben egy újságíró. Charlotte Beradtnak hívták. 1933-ban, Hitler hatalomra jutásának évében, azt vette észre, hogy egyre többször riad fel álmából összeszorított fogakkal, jeges verítékben fürödve. Rémálmaiban megalázták, vadásztak rá, üldözték, kínozták. Egyszer csak az jutott eszébe, hogy talán nincs egyedül. Talán ezrek és ezrek álmodnak hasonlókat. Ijesztő repülést sívár mezők fölött, szédítő tornyok tetején bujkálást, magányos zokogást sötét sírgödrök mélyén. Beradt úgy érezte, hogy amikor Hitlert 1933. január 30-án kancellárnak nevezték ki, és a nácik fáklyás felvonulásokkal ünnepeltek, az jelképesen azt jelentette, hogy a nácik az éjszakát is az ellenőrzésük alá vonták. Beradt 1933 és 1939 közt seregnyi álmot gyűjtött össze, orvosok, ügyvédek, egyetemisták, művészek, munkások, háziasszonyok, több mint háromszáz berlini rémálmait. Az emberek nem szívesen beszéltek ezekről az álmaikról, szerették volna elfelejteni azokat, de az újságíró meggyőzte őket arról, hogy ezek nagyon is fontosak, az önkényuralom és az emberi lélek működésének természetére is fényt vetnek. Rábeszélte a nyilatkozókat, hogy részletesen idézzék fel a legnyomasztóbb, legszörnyosabb álmaikat is, miközben megdöbbenve tapasztalta, hogy amúgy bátor, akaratos és öntudatos, irányító alkatú emberek is reszketve mesélnek hetekkel korábbi álmaikról. A fenyegető, tornyosuló, de még megfoghatatlan brutalitást, a felgomolygó sötétséget, amit a racionális elme nem akart tudomásul venni, azt a tudattalan nyomban azonosította. És küldte az álmokat, a vészjeleket a mélyből. Egy boltost feljelent a saját olvasólámpája, elismétli a rendőröknek mindazt, amit tulajdonosa valaha a kormányzat ellen mondott, és elszavalja a politikai vicceket, amiket mesélt. Egy asszonyt álmában a saját tűzhelye figyel meg. Egy férfi, aki már csak az otthonában érzi magát biztonságban, azt veszi észre, hogy eltűntek a lakása falai. Egy másíknak a rádiókészüléke, önállósítva magát, órákon át Hitlert élteti. Egy matematika-tanárnőnek halálbüntetés terhe mellett tilos bármit leírnia a matematikáról, rémülten csatangol a városban, míg nem egy kültelki, névtelen csehóban, ittas és félmeztelen lányok közt, halálos rettegésben, mégis leír néhány fontos képletet és egyenletet. Egy csinos, fiatal lány minden sarkon fekete táblákat lát, rajtuk fehér betűkkel olyan szavak, amiket nem szabad kimondani. Isten neve, varázsigék, bibliai kifejezések. Az utolsó táblán csak ennyi áll: *Én*.

Jegyzet a Spielenberg rózsájához

A budapesti Szépművészeti Múzeum reneszánsz gyűjteményében van egy festmény. 1573-ban készült, egy a korában híres orvosdoktort ábrázol. Arca nem szigorú, inkább figyelő. Tekintete vizslató, vesébe látó. Ez az ember gondol rólunk valamit. Nem visszanéz ránk, hanem megfigyel. Azt hihetnők, hogy szigorúan összevonja a szemöldökét, ráncolja a homlokát, de ha alaposabban megnézzük, azt látjuk, hogy nem, hanem inkább a szemöldökcsontja erős. Orra hosszú, keskeny és hegyes. Az orrcimpái tövétől a szája sarkáig húzódó mély ránc árulkodhat a koráról: ez az ember, akit látunk, és aki figyel minket, 65 éves. Hosszúak a fejforma, magas homlok, finoman előre ugró áll, a keskeny száj talán csöppet gunyoros, a bulldog-harapás, ha van is, nem feltűnő. Gondolkodó, akaratos ember. Haja, szakála, bajusza sötét, a kora ellenére sem deresedik, talán festi. Két kezének bőre szinte világít a fekete orvosi fellegajtó sötét háttéré előtt. Baljában egy pár vörös kesztyű. Arany hímmel szegett, drága bőrkesztyű. Jobbjában – mutató- és hüvelykujja közé csippentve – apró piros rózsát tart.

Ha beszélni tudna, ezeket mondaná el magáról:

„Dédapám Vesztfáliából érkezett a hunok Pannóniájába, apám evangélikus lelkész volt, én magam Szepes-Olasziban születtem 1570 körül. Őseim nyomdokain járok, filozófus vagyok magam is, alkimista és asztrológus, tenyérjós és halottidéző, fizikus és seb orvos. Kőszvényes fejedelmek udvarolnak körül, hogy szabadítsam meg őket fájdalmaiktól. Lärmás udvartartás rajong értem, azt várják, hogy fényes aranyat csináljak nekik rozsdás vasból és ragacsos agyagból. Bölcsék kövére áhítózó kalandorok és naplopók kerülgetnek, akik aranyra éhesek, és nem szomjaznak a nemes tudományra. Csodát remélnek, varázslást követelnek, szenzációs gyógyításért epekednek, de ha nincs más, beérik a vaskos botrányal is.

Orvosi diplomámat Bázelen szereztem, ahol a balgák és féleszűek által varázslónak tekintett csodadoktor, a nagy tudású természettudós, Paracelsus is tanított.

1598-ban, avatási értekezésemet *Theses de Morbo Hungarico* címen a sárgalázról írtam.

Tanulmányaimat bevégezve hazámba, Magyarországra tértem vissza, Lőcsén telepedtem le, és eszemnek és képességemnek köszönhetően csakhamar Lőcse város és Szepes vármegye leghíresebb diagnosztájává lettem. 1598-ban, felekezeti hovatartozásomtól függetlenül, az egi püspök is segítségemet kérte. Hírem távoli vidékekre is eljutott: gyakran hívtak Egerbe, Kassára, Nagykárolyba, Szatmárba, és a pogány töröktől sanyargatott maradék Magyarhonnak és a másik hazának, Erdélynek legkülönbözőbb városaiba. Bethlen Gábor fejedelem és Thurzó György nádor főorvosi címmel tüntetett ki. Gyógyítottam II. Rákóczi György fejedelem udvarában.

1617-ben nemesi rangra emelkedtem, 1619-ben konzíliumra hívtak a szerencsétlen Habsburg Mátyás király halálos ágyához.

Szívemre hallgatva házasodtam, de nem meggondolatlanul: feleségem tekintélyes vagyont hozott a házasságunkba. Feltétlen bizalmát és odaadó szeretetét bírva pénzünket én magam fektettem be arany-, ezüst- és rézbánya vállalkozásaimba.

A secreta litterarum, a betűk titka korán rabul ejtett. Nem csak tiszteltem, hanem élvezettel és gyakorta forgattam a könyveket. Hogy kies hazánkban is rohamost terjedjen az olvasás ragálya, papírmalmot alapítottam, hogy saját papíromon olvashassam a bártfai és kassai nyomdából kikerülő, felforgató eszméket terjesztő műveket.

Könyvet írtam a pestisről. Fiam, Spielenberg Dávid pedig tanulmányt szentelt a kőrisbogár csudás porának, miután azt tapasztalta, hogy a nép rusztikus gyermekei a Tisza-vidéken a lázzal együtt jelentkező golyva ellen kőrisbogarat rágicsálnak, amitől a láz és a dagadás alábbhagy, majd eltávozik a betegből.”

A rózsáról mit mondhatnék? A szépség, szemérmesség, szerelem jelképe. Meg a vágyé. És persze a titoké. Jussanak eszünkbe a gyóntatószékek faragott rózsái, vagy a sub rosa termék, a várak, kastélyok, titkos tárgyalók összeesküvők által látogatott helyiségei, ahol a falnak nincs füle. A rózsa maga a vér, vagyis maga az élet. Születés és halál. A vörös rózsa a vértanúság, a könnyörületesség jelképe. Krisztusjelkép is, meg a feltámadásé. Krisztus véreből fakadt vörös bimbó. Öt vörös rózsafaj – Krisztus öt sebe, a kereszt, a szenvedés és önfeláldozás szimbóluma. A megváltásé. *Rosa Mystica*, a titkos értelmű, a tövis nélküli rózsa: nem más, mint Szűz Mária. Rózsakereszt. A rózsakereszt titkos társasága. Az alkímisták rózsája a kémiai reakciók és a bölcsesség, vagyis az ember felszabadításának szimbóluma. Négyzirmú, ötszirmú, hétszirmú rózsa. Mindnek jelentése van, de ennek most nem járunk utána. A rózsa az emberi hit és egészség és az isteni szellem megtestesülése. A betegség oka a hitetlenség. A betegséggel nem Isten sújtja a hitelent, hanem önmaga veti magát martalékul a gonoszoknak. Az egészség elvesztése a hit elvesztését jelenti (nem egy szuvas fogat, gyulladt belet).

Sámuel doktornak (és a családnak) kifejezetten jó kapcsolatai voltak a német-római császároknak is hitelező Fuggerekkel, és a velük szoros családi és üzleti viszonyban lévő Thurzókkal. Ásványok keresésére, bányanyitásra és -bérletekre gondoljunk. Arany, ezüst, réz, vas és egyéb ércek. Jacob Melzer az ő nevezetes 1815/16-os híreségek tárában – *Nemzeti Plutarkus vagy A' Magyarország's vele egyesült tartományok' nevezetes férjfiainak életleírásaik...* – úgy említi: „a híres cipszer”. Fia, ifjabb Spielenberg Dávid (1660–1730), Lőcse és Szepes vármegye főorvosa, a selmeci bányavidék egyik legfőbb befektetője.

Samuel Silesius
Philosoph. & Medic. Doct.
et L. Regini Curie In
fidei Judex.
Natus. An. 1573

Silesius
1573